

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ КНЯГИНИ АНАСТАСІЇ У ВІДРОДЖЕННІ ХРИСТІЯНСТВА В УГОРЩИНІ (ПУБЛІЧНИЙ ВИСТУП)

Ярослава Хортяні

Важливі дані про сім'ю князя Ярослава Мудрого виявлені на одній із фресок у храмі Софії Київської. У київського князя Ярослава було 10 дітей – 6 синів і 4 доньки. Більшості з них судилося зіграти політичну роль не лише в давньоруській (українській), але і в європейській історії.

Київська Русь за правління Ярослава Мудрого посіла одне з центральних місць у системі європейських політичних взаємовідносин. Зростання політичних контекстів, безперечно, зумовлювалось потребами економічних зв'язків Русі з країнами центральної і західної Європи, про що свідчать численні знахідки на руських землях монет та інших предметів європейського походження. Перевага в стосунках з іноземними державами надавалась не силі зброї, а силі розуму. Для цього використовувались усі можливості дипломатії, в якій одне з чільних місць посідали і міждинастичні шлюбні контакти. Ярослава Мудрого часто називають тестем європейських королів, адже для нього виявом добросусідських відносин стали шлюбні зв'язки. Старша донька Єлизавета вийшла заміж за короля Гаральда, ставши королевою Норвегії. Найбільше відомостей збереглося про Анну Ярославну, середню доньку українського князя, яка взяла шлюб з королем Франції Генріхом I і залишила вагомий політичний слід в історії цієї країни. Четверта донька Агота, принцеса Англії, дружина принца Едуарда, мати святої Маргарити, королеви Шотландії.

У Бременській гесті другої половини XI століття Адамус Бременсис пише: «Гаральд, король Норвегії, повернувшись із Греції, одружився з донькою короля Русі Ярослава, а король Угорщини Андраш привіз з собою другу, від якої народився Соломон, а король франків Генріх взяв в жінку третю, яка народила йому Філіпа».

Значно менше відомостей збереглося в історичних джерелах про третю доньку Ярослава Мудрого Анастасію – королеву Угорщини – яка

познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком Андрашом при київському дворі.

В XI столітті Ярослав Мудрий зробив з Києва столицю, прикрасив місто численними пам'ятниками, серед них одним із найдостойніших є храм св. Софії. А це означає, що Анастасія мала добрий приклад батька, який хотів зробити з Києва другу Візантію – релігійний центр центрально-східної Європи.

Здібний адміністратор, великий будівничий, князь був надзвичайно освіченою людиною. Саме він уклав кодекс законів на Русі – «Руську Правду». Ярослав також був вельми начитаним чоловіком, тому дбав про заснування шкіл у своїй державі. Всі його діти вміли читати, писати, знали філософію та Євангеліє, володіли декількома мовами і, що найголовніше, виховувались у християнському дусі.

Народилася Анастасія в Києві десь у 20-х роках XI ст. (точна дата народження невідома). Ім'я Анастасія означає «воскресіння», заступницею власника цього імені є Великомучениця Анастасія, яка стала жертвою переслідувань християн за часів імператора Діоклеціана.

Анастасія виховувалась у Вишгороді, князівському сімейному маєтку. Знала латинь, грецьку та давньоруську мови. Протягом свого життя була вірною християнкою, милосердною до бідних, хворих та нещасних. Анастасія як королева дбала про правдиве, діяльне християнське життя, яке в неї закоренилося, без сумніву, ще в дитинстві. З її іменем пов'язано заснування трьох православних монастирів в Угорщині. Один монастир знаходився поблизу Вишеграда, другий – в Торнапатак, а третій – в Пентеле (нині Дунауйварош).

Угорсько-українські відносини беруть свій початок ще з IX ст., коли угорські кочовики близько 898 року проходили через землі Києва на захід, про що свідчить Угорське урочище над Дніпром. Перехід угорців під проводом Алмоша через українські землі відбувся мирно, очевидно, на основі якоїсь угоди з київським князем. Не було жодних військових сутичок Русі з Угорщиною і в роки князювання Ярослава Мудрого. Хоча відносини Київської Русі та Угорщини були інколи напруженими. Так, наприклад, у 1031 році, коли після трагічної смерті принца Імре, сина Іштвана, спадкоємцем угорського престолу став племінник короля (син двоюрідного брата Міхая – Вазул). У 1032 році Іштван наказав осліпити Вазула (який дотримувався язичницької віри).

У цій внутрішній усобиці Київська Русь стала на бік Вазула, тому і прийняла двох його синів Андраша і Левенте, які втекли до Києва з Угорщини, бо боялись помсти короля Іштвана, а третій син Вазула – Бейла – потрапив до двору польського короля. В Києві двох братів зустріли з пошаною. Більше 10 років провели вони при дворі Ярослава Мудрого. Тут, у Києві, Андраш прийняв християнську віру, отримавши ім'я на честь покровителя Київської Русі – апостола Андрія Первозданного, а Левенте залишився вірним язичником до кінця свого життя. На думку Марти Фонт, про київське хрещення короля свідчить і те, що в угорській історії його називають то Андрашом (Андрієм), то Ендре. В роки середньовіччя ці імена вживалися поперемінно, але сьогодні вони стали різними. Варіант «Ендре» можна вивести з імені Андрій слов'янського походження, тільки останню приголосну «й» в угорській мові згодом було випущено, а перша голосна «а» трансформувалася в «е».

У 1037 році в храмі святої Софії Андраш одружився з Анастасією, з якою, напевно, був знайомий задовго до їхнього шлюбу. Нареченій тоді було десь років 17, а нареченому 23 роки. Анастасія вибрала собі нареченого до душі. Був до вподоби цей шлюб і батькові – Ярославу Мудрому, котрий, напевно, один добре усвідомлював, що його зять може відродити християнську державу Іштвана, ставши потенційним претендентом на угорський трон. Після смерті Іштвана I в Угорщині почалися міжусобиці за престол.

У 1045 році король Угорщини Петер прийняв зверхність Генріха III і став його васалом, навіть місто Секешфехервар віддав у подарунок німецько-римському імператору. Через невдоволення в країні спалахнуло повстання язичників, які руйнували християнські церкви, вбивали священників та монахів. Угорська знать, зібравшись біля м. Чанад, вирішила відправити до Києва послів за синами Вазула і запросити на королівський престол Андраша.

Підтримка угорському зятю не забарилася, адже під загрозою опинилося саме існування християнської держави, збудованої великими зусиллями короля Іштвана I. Ярослав Мудрий віддає в розпорядження Андраша чисельне і сильне військо. Пройшовши, за короткий рекордно час велику відстань між Києвом і Угорщиною, у вересні 1046 року Андраш з братом Левенте прибуває до Абауйвара. Дружина Анастасія разом з донькою Аделгейд залишається в Києві.

З тактичних міркувань Андраш спочатку пішов на союз із язичниками, а потім силою розігнав їх, давши зрозуміти, що в новому європейському світі немає місця язичницькій державі (вірі).

У 1047 році в м. Секешфехервар коронували Андраша і Анастасію. Корону королівська пара отримала від візантійського імператора Константина IX. На церемонії коронації разом з Анастасією були присутні її свита, київські дружинники, священники, монахи. В подарунок від свого чоловіка вона отримала великий маєток, що знаходився на півночі Угорщини (землі біля м. Шарошпатака).

Анастасія та Андраш взірцем добрих християн для себе вважали Іштвана та Гізелу. Після коронації вони одразу почали здійснювати реформи. За допомогою порад Анастасії Андраш видає закони, які мали забезпечити відновлення та зміцнення християнства в Угорщині.

Після смерті короля Андраша Анастасія не мала змоги для виготовлення надмогильної плити, бо у 1060 році разом з дітьми змушена була рятуватися від молодшого брата Андраша Бейли I, який сів на престол. Прихисток вони знайшли у Генріха IV, німецького імператора. Напевно, після повернення до Угорщини у 1063 році на її замовлення та малолітнього короля Соломона в Тихані і була виготовлена надмогильна плита Андрашу з барел'єфним зображенням апостольського хреста. Аналогічне зображення ми бачимо на саркофазі королеви Гізели в м. Пассау.

І знову допомагали родинні зв'язки. Рідна сестра Анастасії, Анна, в цей час уже була французькою королевою, тому династія Капетингів на прохання Анастасії відправила до Угорщини 24 священники і декілька єпископів. Саме місце в Тихані для побудови монастиря, напевне, вибрала Анастасія, бо дуже вже воно подібне до рідних дніпровських круч. В основоположній грамоті, даній Тиханському монастиреві Андрашом I (1055 р.), згадується, що монастир король засновує на честь своєї сім'ї та дружини. Правдоподібно, що тут було підібране місце для королівської усипальниці.

Датованою 1055 роком грамотою Андраш заснував тут чоловічий монастир на честь Пречистої діви Марії та орлеанського єпископа святого Аньоша і передав його монахам-бенедиктинцям. Присвята монастиря святому Аньошу не випадкова. Старовинна церква Святого

Аньоша в Орлеані, де покоїться прах єпископа, надзвичайно шанувалася серед французьких королів протягом багатьох століть.

По закінченню будівництва монастиря в Тихані Анастасія покликала ченців з Києва. Ці й наступні покоління київських ченців прожили аскетичним життям на Тиханській горі аж до XIII століття.

Про середньовічне поселення ченців грецької віри (келії, каплиці, трапезна) у схилі Старої фортечної гори детальний опис дав Андраш Ужокі, який у 1980–1985 році керував розкопками цього поселення. Він зазначає: «Ми можемо сміливо заявити, що за конструкцією черничі келії належать до типу Лаври, тобто є аналогічні келіям Київської Лаври. Не виключено, що Анастасія переселила сюди перших ченців з Києва після смерті Андраша уже за часи правління свого сина Соломона».

Після смерті батька Ярослава Мудрого й поділу церков (1054 р.) Анастасія охрестилася за латинським обрядом з ім'ям Агмунда і так була відома в угорській історії. За час подружнього життя у Анастасії й Андраша I народилося троє дітей: донька Аделгейд, сини Соломон та Давид.

Старшого сина на прохання Анастасії у чотирирічному віці (1057 р.) коронували, що призвело до військового конфлікту між Андрашом I та Бейлою, його рідним братом. А це свідчить про те, що Анастасія відіграла важливу роль в угорському королівському дворі.

Отримавши тяжку рану, Андраш I помирає біля Зірца, а Анастасія вимушена з сім'єю тікати до свого свата, німецького імператора Генріха III.

З 1060 до 1063 року Анастасія перебуває при дворі Генріха IV, а після трагічної смерті короля Бейли I разом з військом німецького імператора Анастасія повертається до м. Секешфехервара, де повторно коронують її сина Соломона. В силу того, що десятирічний король сам не спроможний керувати державою, він править разом з матір'ю. В цей час в Угорщині (з 1063 до 1071 року) панує мир. Соломон поділив країну між двома двоюрідними братами, синами Бейли – Гейзою та Ласлом. Сім років правління Соломона проходить під впливом Анастасії, яка дає йому поради, як мирно співіснувати з двоюрідними братами. На початку 70-х років XI ст. протиріччя між Соломоном і синами Бей

ли загострюються. Анастасія намагається вплинути на політику вже дорослого сина, але той відхиляє слушні поради матері і слухається тільки одного чоловіка, жупана Віда. В угорській хроніці Яноша Туроці згадується розмова між Анастасією та її сином Соломоном: «Дорогий сину! Ти більше не слухаєшся ні моїх, ні порад твоїх прихильників. Навпаки ти більше слухаєш все те, що тобі говорить Від. І що сталося? Ти погубив себе і своїх людей. Хіба я тобі не радила, що досить тобі корони Угорщини, що живи в мирі зі своїми братами, віддай їм частку королівства. А тепер ні Від не може бути герцогом, ні ти вже не зможеш втримати свою владу». Анастасії так і не вдалося зупинити конфлікт між своїм сином і синами Бейли. Згодом цей конфлікт переріс у справжню війну.

Війська Соломона та синів Бейли (Гейзи та Ласла) зустрілися під Модьородом у 1074 році. Жорстокий бій завершився поразкою Соломона. Угорський літопис «Кейпеш Кроніка» останній раз згадує про королеву Анастасію, коли Соломон разом зі своєю сім'єю переховувався у Мошонському замку після поразки біля Модьорода. В літописі йдеться мова про те, що Соломон часто вступав у двобій з воїнами князів, які зупинялися під замком. Одного разу його суперником був герцог Ласло, який перебував тут інкогніто. У двобої потерпів Соломон поразку і йому довелося відступити. Свою злість він хотів вимістити рідній сім'ї. Коли його мати королева Анастасія сказала, що відповідальність за його долю лягає тільки на нього та його порадників, Соломон підняв руку на матір. Тільки втручання дружини Юдіт врятувало королеву від удару.

Після цього Соломон вимушений був покинути Угорщину. Разом із ним покидає Угорщину і його матір Анастасія, яка до самої смерті більше ніколи на повернеться на свою другу Батьківщину. По смерті Анастасії не змогли виконати її волю бути похованою біля свого чоловіка Андраша I та сина Давида в Тиханському абатстві.

За деякими історичними джерелами померла Анастасія на німецькій землі в монастирі Адмонт.

Тиханське абатство стоїть і нині. Усією своєю величчю воно свідчить, що більше 960 років тому на королівський престол Угорщини піднялася Анастасія, яка приїхала сюди з далекої столиці Русі – золотоверхого Києва. Ми, українці Угорщини, не забули свою княгиню і у

2001 році в м. Тихань на території абатства встановили пам'ятник королівській парі. На пам'ятнику є надпис: «Андраш I король Угорщини та Анастасія королева Угорщини (українська княгиня)».

Кожного року восени навідуємося у старовинне абатство Тиханя, щоб схилити голову перед пам'яттю нашої славетної землячки.